

FELEKEZETISÉG ÉS MAGYAR–HORVÁT ETNIKAI ELLENTÉTEK A MURAKÖZBEN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT

BEDÓK PÉTER

ABSTRACT

After the collapse of Yugoslavia, on 7 April 1941, the German army moved into Međimurje (Muraköz), later the Hungarian troops arrived into this territory on 16 April 1941. However, the protracted border negotiations queried, but the territory became part of Hungary, in spite of the fact, that the Independent State of Croatia (NDH) laid claim to Međimurje. This resulted estrangement of the diplomatic relations between two countries. The smallest percentage of the Hungarian population located in Međimurje among the recaptured territories by Hungary. Despite the expulsion of the local civil servants, the local Croatian lower clergy remained at the place and they disapproved the Hungarian authority. Similar to the Dualist period, during the Second World War „dual suzerainty” came into being in Međimurje, because Alojzije Stepinac, the Archbishop of Zagreb – although not directly, but through the parish priest of Selnica, Ignacije Rodić and the archiepiscopal vicariate – was capable of maintaining his ecclesiastical jurisdiction on the territory. József Pehm (Mindszenty), the abbot and prelate in Zalaegerszeg tried to mediate also in the case of ecclesiastical detachment of the territory. The clash was unavoidable between the local Croatian lower clergy and the Hungarian authorities. Thanks to the documents of the archiepiscopal vicariate of Međimurje, sources still exist about History of Experiences and examples about intertwining of religion and identity. In spite of the fact that Međimurje was outside of the borders of the Independent Croatian State during the Second World War, the Croatian lower clergy maintained the continuity of the territorial affiliation thanks to their resoluteness and the representation of the Croatian interests.

A Muraköz közvetlenül a magyar és a szlovén határon, de Ausztriától is mindössze 35 kilométerre helyezkedik el. Mind politikai, mind földrajzi tekintetben egy határrégió, mivel a Mura völgyében horvátok, szlovének és magyarok évszázadok óta élnek egymás közvetlen közelségében. A Muraköz 1918-ig Magyarországhoz tartozott, ezt követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került.

Jelen esettanulmány a Muraközi Érseki Helynökség (1941. augusztus 13. – 1945. június 14.) iratanyagán keresztül mutatja be a muraközi alsópapság viselkedésformáit a második világháborúban, azon belül is koncentrálna a magyar bevonulást (1941. április 16.) követő időszakra. Ellentétben az általános történeti/néprajzi kutatási témakörökkel¹ – amelyek az egyház és a lokális közösség kapcsolatrendszerét, vagy esetleg a hatalom problematikáját helyezik górcső alá – ezen esettanulmány sokkal inkább egy lokális konfliktus, a magyar–horvát etnikai ellentétek egyházi vonatkozásaira fókuszál. Bárth Dániel az alsópapságot és a népi kultúrát érintő kutatásai kapcsán megjegyzi, hogy a *levelezések* kulcsfontosságú dokumentumokat tartalmazhatnak egy eseti, lokális konfliktus kapcsán.² Ebből kifolyólag a muraközi horvát alsópapság – mint társadalmi csoport – különböző (horvát és magyar) egyházi és világi hatóságokkal való kapcsolatrendszerének alulnézeti bemutatása által többet tudhatunk meg az 1941 és 1945 közötti időszak magyar–horvát etnikai feszültségforrásairól is. Továbbá egyéb tapasztalattörténeti forrásokkal is rendelkezünk a katolikus egyház berkein belül megjelenő etnikai ellentétek kapcsán a Muraközben.

A 16–17. századi protestáns vallásfelekezetek jelentős térhódítása ellenére 1910-ben a muraköziek 98,15%-a katolikus vallású volt.³ Vladimír Kalšan Muraközzel foglalkozó horvát történész a mai homogén horvát népesség jelenlétét a Muraközben a horvát katolikus egyház érdemének tekinti.⁴ A lakosság anyanyelvén kívül az jelezte a térség átmenetiségét a Magyar Királyságon belül, hogy a terület a zágrábi érsekséghez tartozott. A 19. században a kiépülő polgári magyar állam és a zágrábi érsekség többször is összetűzésbe került a Muraközben, mely leginkább a helyi közoktatás, az alsópapság és az egyházi jogosultságok kérdéskörét érintette.

A Muraköz 1919 és 1922 között Varasd megyéhez tartozott, azonban 1922 és 1929 között a szlovén maribori körzethez csatolták, és csak 1929-ben került vissza közigazgatásilag a horvát tömbterületekhez, az ekkor megalakuló Száva bánshoz.⁵ Kiemelkedő jelentősége volt a stridóvári (Štrigova) községnek, mivel 1931-ben elcsatolták a csáktornyai járástól, és a ljubljanei Dráva bánshoz, azon belül is a szlovén Ljutomeri körzethez került. 1937-ben Stridóvár községből kivált a ráckanizsai (Razkrižje) község, melyhez a hegyes-dombos környezet miatt több-kisebb település is tartozott.⁶ A korszakra rányomta a bélyegét a horvát–szlovén területi disputa az érintett települések fellett. A szlovén fél horvátosítással vádolta a Ráckanizsára és környékére érkező tanárokat, papokat, míg a horvátok elszlovénosítással vádolták az ottani vezetőket. Kulturális és gazdasági okok miatt a Muraköz északnyugati

csücske egyre inkább Szlovénia felé húzott, amelyet a horvát fél nehezen fogadott el, hiszen az 1921-es népszámlálás szerint a helyi lakosság (6076 fő) 98%-a horvát nemzetiségűnek vallotta magát, mégis a szlovén nyelvet helyezték előtérbe.⁷

Az 1931-es jugoszláv népszámlálás szerint a Muraköz lakossága 96 499 fő volt, amelyből 93 690 fő horvát és 1297 magyar volt. Ekkor a horvátok 97%-os többségben voltak a Muraközben.⁸ 1935. augusztus 23-án kezdődött a háromnapos muraközi Eucharisztikus kongresszus Csáktornyán, amelyen részt vett Antun Bauer zágrábi érsek és az akkori zágrábi koadjutor érsek, Alojzije Stepinac, továbbá a belgrádi érsek és August Šlibar zágrábi ferences provinciális is. Alojzije Stepinac, a későbbi zágrábi érsek (1937–1960) nyitotta meg a kongresszust. A háromnapos eseményen több tízezer vettek részt, továbbá szlovénul és magyarul is mondtak misét. A kongresszus kiemelkedő eseménynek számított abból a szempontból is, hogy a helyiek horvát zászlókkal díszítették fel az utcákat, amikor a királyi Jugoszláviában erre korábban nem volt lehetőség. Stepinac koadjutor érsek több muraközi plébániát is meglátogatott 1935 szeptemberében.⁹ 1940. december 22-én Alojzije Stepinac – ekkor már mint zágrábi érsek – a stridovári felújított plébániatemplomot áldotta meg, és próbálta kibékíteni a horvát és a szlovén felet a területi vita ügyében.¹⁰

IMPÉRIUMVÁLTÁS A MURÁNÁL

1941. április 6-án, Virágvasárnap német bombatámadások érték a jugoszláviai városokat, köztük Csáktornyát is. Másnap, április 7-én a déli órákban érkeztek meg a német csapatok Csáktornyára. Egy nappal később, április 8-án Teodor Košak gyógyszerésszel az élen megalakították Csáktornyán az usztasa Muraközi Vezérkart.¹¹ Hivatalosan az usztasák a Független Horvát Államot 1941. április 10-én Zágrábban kiáltották ki. 1941. április 16-án alakította meg Ante Pavelić a kormányt,¹² ugyanazon a napon, amikor a nagykanizsai 17. gyalogezred bevonult a Muraközbe.¹³

Míg a szomszédos Muravidéken már 1941. április 16-án, a bevonulás napján bevezették a magyar katonai közigazgatást, addig a Muraközt érintő diplomáciai magyar–horvát határtárgyalások¹⁴ miatt ez csak 1941. július 9-én került bevezetésre a Muraközben. A polgári közigazgatást az alsólendvai és a muraszombati járásokhoz képest öt nappal később 1941. augusztus 21-én léptették életbe a csáktornyai és a perlaki járásokban.¹⁵

Fontos kiemelni, hogy míg a többi visszacsatolt területet sikeresen reinkorporálták a magyar egyházszervezetbe (akárcsak a szomszédos Muravidéket a szombathelyi püspökségbe, Grósz József szombathelyi megyéspüspök a terület apostoli adminisztrátorává vált),¹⁶ addig a Muraköz esetében a katonai bevonulás ellenére maga a magyar megszállás és polgári közigazgatás is kérdéses volt egészen 1941 nyaráig. A Muravidéken is felszólaltak az egyházi hatóságok a Mariborban végzett „szlovénpárti”

papok ellen, akiket a szombathelyi püspök elhelyezett a Muravidékről más magyarlakta területekre. Azonban Grósz József szimpátiát tanúsított a német megszállás alatt levő Alsó-Stájerországból menekült szlovén papokkal szemben.¹⁷ A Muraközbe is kerültek szlovén papok, ellenben a zágrábi érsekség maradt az egyházi hatóság a Muraközben.

A zágrábi érsekség 366 plébániája közül huszonkettő a muraközi Bekcsényi (Bekšín) főesperességhez tartozott. A huszonkét muraközi plébánia közül kilenc plébánia a felső-muraközi, tizenhárom pedig az alsó-muraközi esperesség része volt.¹⁸ 1942. augusztus 15-én alapították a ráckanizsai (Razkrižje, Raskrižje) plébániát. Továbbá tudták ezáltal növelni a település szlovén jellegét, hiszen különvált a stridóvári plébániától.

A Zala vármegyei vezetés nem nyugodott bele a terület katonai megszállásába, hanem a Muraköz teljes politikai, közigazgatási visszaszerzésére törekedett. Ennek kapcsán bízták meg Pehm (későbbi nevén Mindszenty) József zalaegerszegi apát-plébánost és pápai prelátust, hogy társadalmasítsa a „muraközi-kérdést”, és eszközölje ki a magyar kormánytól, hogy a terület Magyarországnál maradjon, mivel a magyar politikai felső vezetés a horvát lakosság nagyon magas aránya miatt vonakodott a terület Magyarországhoz való hozzácsatolásától. Az 1941. május 8-i Zala megye Törvényhatósági Bizottságának ülésére egy muraközi küldöttség 12 501 muraközi lakos aláírását tartalmazó követelést nyújtott át, amellyel azt kérték Zala vármegye főispánjától, hogy a legsürgősebben juttassa el Horthy Miklós kormányzónak a muraköziek Magyarország iránti hűségnyilatkozatát.¹⁹ A horvát szakirodalom szerint kezdetben az aláírásgyűjtés célja a zágrábi érsekségtől való elszakítás volt, azonban nem sok aláírás érkezett, emiatt azt állították, hogyha aláírják a kérelmet, akkor lisztet, sőt és petróleumot fognak kapni. Ezen kívül még ezer szavazatot meghamisítottak a Pecsornik Ottó vezette aláírásgyűjtők.²⁰

„Muraköz magyar, mert magyarul érez” – jelentette ki Pehm József 1941. július 15-én a rendkívüli törvényhatósági közgyűlésen.²¹ A következő hónapokban a magyar és a horvát félnek nem sikerült diplomáciai szinten megegyeznie a terület fennhatóságáról. A külpolitikai változások, a Zala vármegyei vezetőség és Pehm József tevékenységének köszönhetően – 1941 júliusában – a magyar kormány végül támogatta Muraköz teljes szintű elfoglalását, és kilátásba helyezte a terület feletti polgári közigazgatás bevezetését is.²²

A Muraközi Érseki Helynökség

Alojzije Stepinac zágrábi érsek már 1941. augusztus 13-án létrehozta a Muraközi Érseki Helynökséget, és megbízta Ignacijje Rodić (Rodics Ignác) szelencei (Selnica) plébánost, hogy érseki helynök lévén igazgassa a muraközi alsópapságot, mivel úgy gondolta, hogy egyházi joghatóságának gyakorlásában a magyar megszállás miatt akadályoztatva van. Az érseki helynök a magyar megszállás ellenére is képviselni

tudta a zágrábi érsekség joghatóságát a Muraközben. Intézkedett a segédlelkészek kinevezéséről, engedélyezte a tábori misék megtartását, döntést hozott hitoktatók kinevezését illetően, gyóntatási jog megadásáról, kapcsolatot tartott fenn a zágrábi érsekséggel, a magyar polgári és egyházi hatóságokkal, kereszt-, házasságleveleket állított ki, illetve vezetnie kellett az érseki helynökség protokollumát.

Stepinac érsek lelki és politikai támogatást is nyújtott a muraközi alsópapságnak. Sikerült megelőznie a legelső komolyabb konfliktust a magyar hatóságok és a horvát papok között, mivel 1941. augusztus 21-ére összehívták a muraközi papokat a csáktornyai ferences kolostor ebédlőjébe, ahol esküt kellett tenniük a magyar hatalomra és Horthy Miklós kormányzóra. Továbbá az eskü szövegében kitértek arra, hogy 1) Semmiféle kinevezést nem ismerhetnek el, amely a zágrábi érsekségtől vagy a muraközi érseki helynöktől származik, 2) Zágrábbal semmiféle kapcsolatot nem tarthatnak fenn, mert az érsekség belekeveredne muraközi ügyekbe, 3) Horvátországból a Muraközbe nem jöhet egyetlen horvát pap sem. A muraközi papokat a szombathelyi püspökség fogja vezetni.²³ Alojzije Stepinac 1941. augusztus 15-én kelt levelében arra intette a muraközi papokat, hogy inkább tegyék le az esküt, mintsem a hívő közösség lelki vezetése nélkül maradjon, azonban felszólalt a terület egyházi elszakítása ellen. Stepinac érsek közbenjárt a Vatikánban, hogy amíg a háború tart, addig a terület ne kerülhessen át magyar egyházigazgatás alá, továbbá írja „*A legrosszabb esetben, amit elérhetnek [a magyarok], hogy ideiglenes adminisztrációt nyernek, azonban semmi többet, amíg a háború tart.*”²⁴

1941. augusztus 21-én a csáktornyai ferences kolostor ebédlőjében 18 muraközi pap letette az esküt (horvát források szerint 11, a ferencesek nélkül), míg nyolcan nem tették le (horvát források szerint ugyancsak 11-en). A kiszabott időig garantálták az esküt nem tett papok védelmét, míg az esküt letevők magyar állampolgárságának megadása folyamatban volt.²⁵ Azonban Alojzije Stepinac diplomáciai úton kieszközölte a magyar kormánynál, hogy az esküt nem tett papok is a Muraközben maradhassanak, s folytathassák szolgálatukat.²⁶

Az egyházi elcsatolással kapcsolatos aggodalmak ugyancsak nem voltak alaptalanok, mivel már a dualizmus időszakában is voltak törekvések a Muraköz szombathelyi püspökséghez (esetleg a veszprémi érsekséghez) való csatolására. A polgári közigazgatás bevezetésekor Pehm József a *Zalamegyei újságban* a Muraköz egyházi életéről publikált vezércikket, amelyben a következőket írta: „*Most az ügynek a kulcsa Budapesten és Rómában van. Horvátország külön útra lépett, nincs ok, miért gyakoroljon egyházi jogokat itt idegen állam főpapja.*”²⁷ Alapvetően terjeszkedően lépett fel a magyar egyházszervezet a Muraközben, hiszen Pehm József és a vármegyei vezetés is a terület egyházkormányzati elcsatolására törekedett. Több cikk is megjelent, amelyben a terület egyházi elcsatolását követelték. „*A horvát papok tovább lázítottak*

Muraköznek Magyarországtól való elszakítása érdekében. Most is ezek a nyugtalan elemek magyar kenyéren élnek, mégis Magyarország földarabolásán buzgólkodnak. Ők nevelhettek Zágrábban és Varasdon magyargyűlölő papokat és muraközi leányokból magyargyűlölő apácákat. Tanulmányaik befejezése után pedig visszaküldték őket szülőföldjükre és ezek janicsárokként harcoltak itt ellenünk.” Láposi Haller Jenő a következőket javasolja a döntéshozóknak: „Ha Muraközben békét és rendet akarunk, akkor a horvát lelkipásztorokat föltétlenül és tüstént el kell onnan távolítani. Muraközt és Légradot pedig magyar egyházmegyéhez kell csatolnunk.”²⁸ Kelemen Ferenc A „magyar” Muraköz című cikkében a *Zalai Magyar Élet Újság*ban a következőket írta: „Muraközt a legsürgősebben egyházilag is vissza kell csatolnunk, ha azt akarjuk, hogy ez az ezeréves magyar terület most a két évtizedes idegen kényszeruralom elmúltával lélekben is magyar maradjon.”²⁹

A magyar egyházi térhódítást jelzi, hogy a magyar ferences rendtartomány 1942-ben két ferencset – Muray Frigyest és Horváth Atanázt – Csáktornyára küldte az ottani ferences kolostorba a városban lévő magyar katonák és hivatalnokok lelki gondozására. A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter Muray Frigyest a csáktornyai állami tanítóképezdéhez, Horváth Atanáz ferences szerzetest a csáktornyai kereskedelmi közép-, az állami polgári fiú- és leányiskola, Fekete Gézát pedig az állami elemi népiskola hitoktatójává nevezte ki.³⁰

1942. május 22-i levelében közli a zágrábi érsek, hogy közbenjárt a Vatikánban: amíg a háború tart, a terület ne kerülhessen át magyar egyházigazgatás alá, továbbá figyelmezteti a muraközi horvát papokat, hogy szigorúan tartsák be az egyházi hatáskörüket, semmilyen okkal ne adják fel a hivatalukat a magyar civil hatóságoknak. Továbbá felhívja a figyelmet a templomi, iskolai beszédekre, nehogy a horvát papokat erőszakkal elűzzék a Muraközből, mert annak nagyon kellemetlen következményei lennének a horvát nemzetre.³¹

Ignacije Rodić 1942. augusztus 24-én a muraközi lelkészek szolgálati kimutatásait elküldte Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszternek.³² A kimutatás szerint – amelyben nem szerepelnek a Muraközben szolgáló magyar lelkipásztorok adatai – 35 pap tevékenykedett a Muraközben. A 35 egyházi személy közül 16 muraközi, 8 szlovéniai (közülük 5 muravidéki), 1 németországi, 10 horvátországi (a Drávától délre, kivétel egy horvát baranyai) származású. Tehát megállapíthatjuk, hogy a muraközi papok majdnem fele helyi származású volt. Ebben a zágrábi érsek is szerepet játszott, feltételezhetően a muraközi plébániákra próbált minél több helyi lelkipásztort helyezni, ezzel is elkerülve annak a lehetőségét, hogy a magyar hatóságok kitoloncolják az idegen származású papokat. Tizenhat lelkipásztort 1941. április 16. után neveztek ki vagy helyeztek át, ami azt jelenti, hogy jelentős számban történtek változások a két (alsó, felső) muraközi esperességben a magyar

katonai megszállást követően. A plébánosok átlagéletkora ekkor 50 és 60 év között, míg a káplánoké 30 év körül volt.³³ Arról a tényről sem szabad megfeledkeznünk, hogy 16 papot már 1918 decembere előtt felszenteltek, ami azt jelenti, hogy a korábbi magyar fennhatóság időszakában is többen tevékenykedtek. Ellentétben a fiatalabb generációval, nem volt teljesen új helyzet számukra, hogy a Muraköz Magyarországhoz tartozik. Mintha egy láthatatlan választófal lett volna az ide került magyar és a helyi papok között. Az ide érkező Muray Frigyes, Horváth Atanáz, Fekete Géza magyar ferencesek kizárólag a magyar katonáknak, tanároknak, tisztviselőknek és gyerekeknek tarthattak misét, gyóntatást és egyéb vallási tevékenységeket (hittanórákat, litániákat). A Muraközben ekkor 23 plébánia és 71 iskola működött.³⁴

„Minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr”

Alojzije Stepinac érsek 1942. augusztus 7-én – többek között – azt üzent a híveknek, hogy tartsák meg katolikus hitüket, lelkesen énekeljenek a „*mi szép horvát nyelvünkön*”, és teljesítsék be a Szent Pál Filippieknek írt levelében leírtakat (Fil 2,5–11).³⁵ A nyelvi különbségekben megjelenő, alapvetően etnikai alapú ellentétek befurakodtak a templomokba is. Krisztovics József bottornyai plébános-esperes teszi fel a kérdést az érseki helynöknek 1943. október 1-jén: „*Milyen jogon vannak a templomban magyar énekek, amikor a plébánián [Muraközben] nincsenek magyarok, kivéve a hivatalnokokat és a katonákat?*”³⁶

1943. decemberében 13 leventepap érkezett a Muraközbe, akiknek neveiről és szolgálati helyükről dr. Beresztóc(z)y Miklós miniszteri tanácsos értesítette az érseki helynököt 1944. január 24-én. Levelében gyóntatási, misézési („*ahol templom vagy kápolna nem áll rendelkezésre, az iskolatermekben misézhetnek*”), és binálási³⁷ jogot kért a leventelelkészek számára.³⁸ A leventelelkészek érkezése heves tiltakozást váltott ki a horvát alsópapságból. Ignacijje Rodić érseki helynök nem adta meg a gyónáshoz, a prédikáláshoz, sem az iskolatermekben való misézéshez szükséges engedélyt. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumba küldött levelében kijelenti: „*De itt egyáltalán nincs szükség e levente lelkészekre. Mi voltunk eddig is, akarunk továbbra is az összes híveinket, tehát a leventéket is mindenben ellátni. Mi vagyunk erre jogilag hivatva, mindenhol a plébános vagy káplán a levente lelkésze. Mi már mindenben értesítettük a Pesti Nuncius urat erről és egyhangúlag jogilag ellene vagyunk, hogy itt legyenek külön levente lelkészek. Mi elegen vagyunk és másokra nincs szükség. Mi lojálisan akarunk továbbra is dolgozni úgy, ahogyan az egyházi és magyar törvények kívánnak. De csak addig, amíg valaki azt nem követeli tőlünk, ami egyházi törvényekkel ellenkezik. A levente lelkészek kinevezése az egyházi hatóság tudta és engedélye nélkül nem engedhető meg.*”³⁹

Az érseki helynök 1944. február 1-jén a muraközi papoknak megparancsolta, hogy a leventemiséket a plébánosok vagy a káplánok végezzék el. Követelte, hogy idegen papok nem misézhetnek az engedélye nélkül. Továbbá kijelenti, hogy „Celebret”⁴⁰ nélkül nem misézhet senki a Muraközben, a katonalelkészeknek a tábori püspöktől kell kérniük Celebret-et, hogy a katonáknak misét mondhassanak.⁴¹

Érdemes hosszabban idézni a muraközi érseki helynök 1944. február 3-án, Angelo Rotta magyarországi nunciusnak címzett levelét, mivel nagyon árulkodik a muraközi papok közhangulatáról: „Ahogyan értesítve is lettünk, maguk a levente papok is hangoztatják, hogy ez mind a zalaegerszegi Mindszenty-Pehm József preláthus és plébános munkája és terve.” Az érseki elnök állítása szerint „Ő [Mindszenty József] legalább is így oktatta őket, amikor egy tanfolyamot rendezett részükre Zalaegerszegen: »Ti csak menyetek oda, törjétek minden hová, és ha az ottani papság nem is fogad szívesen benneteket, ti mégis csak menyetek oda, legyetek erőszakosan ott és ha a misét sem engedik meg amihez joguk is van, ti mégis legyetek ott, figyeljétek az ottani papság munkáját és mindenben értesítsétek engem«... A helyzetben csak az a rossz, hogy van itt egynéhány levente parancsnok akik nagy nacionalisták és sehogyan sem bírják ki a horvát-muraközi papságot. Csak ezek a zalaegerszegi Mindszenty plébánossal farszírozzák és azon dolgoznak, hogy erőszakosan minden egyházi jog ellenére jöjjenek anyaországból az úgy nevezett levente papok. Természetesen ilyen felfogás mellett merészkedhetett a zalaegerszegi Mindszenty plébános itt egy pár esetben misézni és prédikálni anélkül, hogy jelentkezett volna nála és kért volna engedélyt.⁴² Tehát erőszakkal mindenhol! Annak idején meg volt nekünk ígérvé, mikor követelték tőlünk a hűségesskü letételét [1941. augusztus 21.], hogy az egyházi dolgokban nem fognak semmiféle nehézséget okozni úgy az itteni hatóság sem pedig maga az állam, és továbbra is meglesz engedve az eddigi muraközi nyelvnek a használata az iskolában, gyóntatásban, és énekekben egyaránt. De sajnos ez csak szép ígéret volt, de a tettek másképp bizonyítják. Most erőszakosan akarják mégis másképp. Ígéret szép szó, de ha megtartják csak úgy jó! Mindenhol beszeretnék vezetni a magyar nyelvet úgy az iskolába, templomba és egyházi énekbe s ezáltal teljesen kiszoríttatni a szép muraközi-horvát nyelvet. Ez volna a fő és úgy látszik az egyedüli munkakör a levente lelkészeknek... Azt sem akarom említeni Excellenciádnak, hogy éppen itt Muraköz területén történt 1941 Úrnapi körmeneten, hogy egy néhányan annyira megfélemedtek az egyházi szent dolgokban, hogy a Szentség előtt vitték Őnagyméltóságú kormányzó úr vitéz Horty [sic!] Miklós képét vitték. Regnum Mariánumban vagyunk, Szent István eszméjét hirdetjük, de ennek értelmében meg kell adni az egyháznak, ami az egyházá, az államnak pedig, ami az államé. Ez a szent István eszméje. Muraközi népek tehát meg kellene adni a maga szabadságát a szent István eszme értelmében. A kisebbségeknek megadni a magáét a jogi vallási szabadságát.” A levél végén Ignacije Rodić arra kéri a magyarországi nunciust, hogy járjon közben azért, hogy a leventepapok mihamarabb hagyják el a Muraközt.⁴³

Többször is beidézték tárgyalásokra a muraközi érseki helynököt,⁴⁴ Ignacije Rodić-nak tanúskodnia kellett a muraközi alsópapokat ért vádakkal szemben. A perlaki járás főszolgabírója 1942. május 30-án tudatta az érseki helynökkel, hogy Gojnik Imre ligetvári adminisztrátort Balog Lajos kotori lakos tiltott visszatérés kihágásának elkövetésére való fejbujtás miatt húsz napi elzárásbüntetésre ítélte, akinek a helyettesítését kérvényezte Ignacije Rodićnál.⁴⁵ Luksa József csáktornyai hitoktatót sajtótermékek házaló és utcai terjesztésének szabályozása tárgyában kiadott rendeletbe ütköző kihágással vádolták, és a drávaszentiváni, szentilonai és zalaújívári állami népiskolák hitoktatói teendőinek ellátásától eltiltották 1943. január 14-én.⁴⁶ A varasdi plébániához Ivanovec (Jánosfalva) és Sandorovec községeket nem tudták látogatni a varasdi lelképásztorok, mivel nem kaptak határátlépési engedélyt a magyar hatóságoktól. Emiatt a muraközi érseki helynök kérésére a szomszédos muraközi drávavásárhelyi (Nedelišće) plébános biztosította a két falu lelki ellátását.⁴⁷

Franjo Balog (Balogh Ferenc) muravidi (Donji Vidovec) plébánost 10 napi elzárásbüntetésre ítélték 1942. november 10-től 20-ig.⁴⁸ A lelkész nem akarta magyar nyelven kitölteni a keresztlevelet, továbbá nem akarta, hogy a magyar himnusz elénekeljék a sekrestyében. A pécsi bíróságon pénzbüntetést kapott, mivel Horthy Miklós névnapján nem misézett a kormányzó tiszteletére.⁴⁹ Az érseki helynök pedig amiatt kapott büntetőparancsot, hogy az 1942/1943. gazdasági évben ipari olajos növényt nem termelt.⁵⁰

A magyar kormányzat egyházközségek alapításával is próbálkozott a Muraközben. Így nyilatkozik a *Muraköz – Megyimurje* újság a légrádi egyházközség tevékenységéről: *„Légrád rk. egyházközség képviselő testülete most tartotta meg a kántorválasztást Gruber Theodor plébános elnöklete alatt. Valójában ez nem is választás, hanem a hűséges horvátnyelvű légrádi magyarság hűségnyilatkozata volt a magyarság mellett. Az egyházközség képviselői a horvátul egy szót sem tudó Varga Béla volt zákányi, jelenleg légrádi áll. elemi iskolai tanítót választották meg kántorukká. Ugyanekkor a túlsúlyban horvát anyanyelvű képviselőtestületi tagok elhatározták, hogy minden vasárnap a 9 órás mise magyar, a 11 órás mise pedig horvát lesz, de a misén a felajánlási ének szintén magyar lesz. Gratulálunk a légrádiak magyar szelleméhez, méltó utódai a nagy Zrínyinek, de gratulálunk Varga kántornak is, aki rövid idő alatt elnyerte a légrádiak szeretetét és bizalmát.”*⁵¹ Sorra alakultak az egyházközségek a muraközi plébániák körül. A muraközi érsek a következőket nyilatkozta az egyházközségekkel kapcsolatban 1943. november 26-án a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba írt levelében: *„Néhány helyen ugyan már több mint egy éve, hogy egyházi községeket alapítottak, de ott sem tudnak velük elérni semmit sem. Miért? Mert, vagy az itteni közegek annak működését gátolják hangoztatván »mivel egyházilag Muraköz Zágrábhöz tartozik egyházi adót nem kell fizetni« vagy pedig adót beszédni nem akarják. Egyszóval az eddigi alapított egyházi községgel nem értünk*

*el semmit.*²⁵² Az érseki anyagban megőrződött egy papírdarab is a levélhez csatolva, amelyen a következő szöveg áll: „*Ami az egyházi községeket illeti, én azon vagyok, hogy addig míg ez a háború tart Muraköz területén ne legyenek megalapítva és ahol pedig vannak szűnjenek meg az egyházi községek. És azért maguk a községek fedezzék az összes egyházi költséget, mint kántori, harangozó fizetéseit, egyszóval azt, amit az egyházi községek fizetnének.*”²⁵³

1941-ben alapvető pénzügyi nehézséget jelentett a kongruakiegészítések megérkezésének hiánya.⁵⁴ Kántorok fizetésének kimaradására is van példa az érseki helynökség iratanyagában. Rodik Ferenc stridóvári kántor 1942. május 12-én írt az érseki helynöknek, aki korábban visszautasította kérését azzal az indokkal, hogy Stridóváron nincs egyházközség, azonban ebben az esetben a kántor a plébánostól várta a fizetést. A levél részletei is mutatják a kántor és a helyi egyházi vezetők közötti súrlódást: „*Negyed-magammal már négy hónapja fizetés nélkül nem tudok megélni és mivel többszöri szóbeli kérés és figyelmeztetés ellenére sem látom biztosítva azt, hogy fizetésem rövid időn belül megkapnám... Kérem Főtisztelendőségedet, hogy rövid időn belül a levelemre válaszolni szíveskedjék, mert ellenkező esetben, tekintettel a mostani nagyon nehéz viszonyokra, kénytelen leszek jogaimat bírói úton érvényre juttatni.*”²⁵⁵ Ignacije Rodić 1942. augusztus 5-i levelében a következőket írta a közoktatásügyi miniszternek: „*Muraköz Magyarországhoz visszatérve egyházilag mindaddig, míg a római Szentszék nem intézkedik, egyházilag a zágrábi érsekség fennhatósága alá fog tartozni. Mivel pedig a zágrábi érsek Önagyemlétsága joghatóságát Muraközben csak közvetve gyakorolhatja, engem helynökévé nevezett ki. Mint püspöki helynöknek többször kell az egyházi hatóságot képviselnem és szolgálatomban sokszor hivatalosan utaznom. Szolgálatom tehát kötelezettségekkel jár, amelyeket a plébánosi jövedelmemből fedezni nem tudom. Azért mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy nekem mint püspöki helynöknek megfelelő tiszteletdíjat elrendelni és folyósítani méltóztassék.*”²⁵⁶ A magyar kormány nyomást tudott gyakorolni a muraközi érseki helynökre a kongruakiegészítések, hittanórák fizetéséért járó összegek lassú kiutalásával. Az érseki helynököt bízták meg, hogy az összeget szétossza egyenlő arányban a muraközi lelkészek és hittanatórok között.

A Muraköz újság 1943. augusztus 20-án beszámolt arról, hogy Pecsornik Ottó csáktornyai polgármester és országgyűlési képviselő kezdeményezésére Csáktornyáról különvonattal Bucsuszentlászlóra. A különvonaton utazott több elöljáró, továbbá Zsálig Norbert ferences rendfőnök is. A Muraköz – Medjimurje újság azt nyilatkozta „*Muraköz nem megy Maria Bisticere [Horvátország legkiemelkedőbb zarándokközpontja], de ugyanazt a Szűzanyát, Magyarország Védőasszonyát itt találjuk meg, aki ugyanolyan szeretettel fogad és meghallgat bennünket. Mondják ezt meg otthon, mind a faluban, mindenkinek.*”²⁵⁷

A PLÉBÁNOS ÉS A KÁNTOR KONFLIKTUSA ETNIKAI SZÍNEZETBEN

Sokat elárul a muraközi helyzetről a következő eset, amelyet elsőként Somfay György alsódomborúii (Donja Dubrava) leventeparancsnok 1943. szeptember 3-i jelentésében közöl: „Szept. 3-án reggel a levente csapattal vonultam be a templomba s mikor a mise kezdetén Jenei Jenő helybeli levente csap. pk.rk. kántor magyar éneket intonált a kóruson lévő harmóniumon, nevezett plébános [Breznik János] horvát nyelven felkiabált a kórusra, hogy azonnal hagyja abba a kántor az orgonálást, ugyanis magyarul nem szabad énekelni. Természetesen Jenei Jenő leventemise lévén ezen felhívásnak nem tett eleget, mire a pap kiment a templomból és átöltözött, majd a hívek gyóntatásához fogott. Körül belül tíz perc múlva ismét miseruhába öltözött és megkezdte a misét, mire említett lev.csap.pk. ismét magyar egyházi éneket intonált a harmóniumon. Ekkor a plános felháborodva ismét kiabálta az oltártól horvát nyelven, hogy nem szabad magyarul énekelni s mise ruhában felment a kórusra, az oltáron hagyta az Oltáriszentséget, és a harmóniumot bezárta, miközben Jenei Jenő és Szalay József oktatók előtt magyarul azt a kijelentést tette, hogy »Nincs magyar mise, nincs levente mise!« Ezek után harmadszor is hozzáfogott a mise végzéséhez, miközben Jenei Jenő kántor a harmóniumot felnyitotta és ismételten magyar ének intonálásához fogott. Erre nevezett plébános a megkezdett misét abbahagyta és ismét kiment a templomból. A további botrány elkerülése végett parancsomra Jenei Jenő és Szalay József leventeoktatók vezetésével a leventék kivonultak a templomból. Kivonulásuk után a plébános a misét azonnal megkezdte hol felszólítására a hívek horvátul énekeltek.”⁸⁸ Breznik János alsódomborúii plébános a következőket írja ugyanazon esetről 1944. február 18-án a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ügyosztályának: „Jenei Jenő képezés és érseki megerősítés nélküli volt kántor-tanítót kényszerülve voltam az egyházi szertartások teljes tudatlansága következtében kántori állásától megfosztani. Nevezettet felszólítottam, s egyidejűleg neki egy esztendei határidőt adtam, hogy ezen belül sajátítsa el az egyházi szertartásoknál szükséges tudnivalókat. Úgyszintén felkértem, hogy foglalkozzék a templomi énekkarral, amelynek tagjai bár muraközi ajkuak, de kedvvel és szívesen megtanulnák a szép magyar egyházi énekeket is. A kántori tanító úr azonban mindennel foglalkozott, csak az általam kértekkkel nem, s miután tudatlanságában s konokságában már annyira ment, hogy egy év után kijelentette, s a faluban urbi et orbi hirdette, miszerint a pap csak a szentélyben rendelkezik, ellenben a kóruson a kántor az úr, akinek működését nem jogosult a pap irányítani, ott ő saját belátása szerint cselekedhetik s énekelhet, botrányok elkerülése végett kénytelen voltam őt a további kántorizálás alól felmenteni. Ezen idő óta főfoglalkozásának tekintett, hogy ellenem, ahol csak tehette áskálódjék s erőszakkal botrányokat provokáljon, amelyekből kifolyólag azután engem a csendőrségen, kir. ügyészségnél s egyéb hatóságoknál feljelenthessen. Ezt ismételten meg is tette s az eredmény, hogy az elmúlt

esztendőben, – nem tudom saját elhatározása, vagy felsőbb rendelkezésre községünkben végleg eltávozott. Az 1943. szeptember 3-i incidens is Jenei erőszakos, tapintatlan s botránykereső fellépésének tulajdonítható. A tényállás a következő... A jelen esetben is 1943. évi augusztus utolsó vasárnapján a prédikáció után kihirdettem, hogy péntek, szeptember hó 3-án, mint minden hónap első péntekén, Jézus Szent Szíve ájtatosságot tartok s hangos misét fogok mondani. Ezen a misén is, mint minden plébániamisén, a nép együtt éneklé a miseénekeket az énekkarral, természetesen anyanyelvén. Szeptember hó 2-án este beállít hozzám Szalay József fiatal tanító, leventeoktató, s felszólít, hogy holnap reggel, tehát 3-án reggel a leventék részére tartsak egy ünnepélyes Istentiszteletet. Szalay nem beszél horvátul, sem németül, én meg bár ünnepélyes alkalmakkor s a leventemiséken a Szentleckét magyarul olvasom fel, nem bírom még úgy a magyar nyelvet, hogy azon társaloghatnék szótár segítségével megmagyaráztam neki, hogy másnapra már kihirdetett mise van, amelyen már nem változtathatok, annál inkább sem, mivel a hó első péntekje lévén hangos plébániamisét és Jézus Szent Szíve ájtatosságot tartok a hívőkkel, azonban szívesen látom s természetesen nincs ellenvetésem, ha a leventék is megjelennek, de hangsúlyozom, hogy a Szentmisét a kihirdetés értelmében tartom meg. Szalay erre sarkonfordult s elment. Kapóra jött a Jenei urnak 3-án reggel, amint az ünnepélyes Szentmisét a kihirdetett időben meg akarom tartani, s kimenve a sekrestyéből az oltárhoz, s azon a kelyhet elhelyezem elkezd a felfüggesztett kántor a harmóniumon játszani. Erre én kifordultam /a lépcsőimát még meg sem kezdtem/ és a következő szavakkal »Kérem nem zavarni a Szentmisét, az énekkar fog énekelni« kértem Jeneit, hogy hagyja abba a játékot. Miután nevezett ezen kérelemnek eleget nem tett, – hogy elejét vegyem botrányoknak s jeleneteknek, amelyek vallásos híveim érzületét mélyen sértették volna – kimentem a sekrestyébe. Rövid idő után, abban a hiedelemben, hogy a történetek után a volt kántor úr nem fogja újból megkísérelni a zavarást, újból bementem az oltárhoz. Föltevéssem azonban, sajnos téves volt. Jenei újakezdte a játékot a harmóniumon. Hogy papi tekintélyemnek érvényt szerezsek, nem tehettem egyebet, mint újból visszamenni a sekrestyébe, s levette a miseruhát, felmentem a kórusra, lezártam a harmóniumot, majd visszamentem a sekrestyébe, felvettem a miseruhát s elmentem az oltárhoz. Időközben azonban Jenei a harmóniumot feltörte s amint játszani kezdett, híveimhez fordulva kijelentettem, hogy ilyen körülmények között – fájdalom – a mai napon hirdetett szentmisét és ájtatosságot nem tarthatom meg. Levette a sekrestyében a miseruhát, beültem a gyóntatószékbe s gyóntattam, Jenei pedig látva, hogy erőszakkal nem ér el célt, elhagyta a leventékkal a templomot s ezek után híveim meglegedésére a Szentmisét megtartottam. Megjegyezni kívánom hogy 1/ Jenei még csak néhány évvel ezelőtt lépett be anyaszentegyházunkba s így egyházi szertartásaink jelentőségét lényét, valamit azt, hogy a templom egy felszentelt hely, Istennek háza, átérezni nem képes 2/ Nem felel meg a valóságnak,

hogy Jenei magyar egyházi éneket intonált, hiszen a Szentmise meg sem kezdődött. 3/Nem felel meg a valóságnak, hogy miseruhában mentem fel a kórusra. 4/Miután nálunk már ősidők óta minden plébániamisében a nép anyanyelvén énekel, tehát erre nem kell külön felszólítanom őket. 5/Leventemisén, úgyszintén állami ünnepek alkalmával, valamint katonamiséken mindenkor felkért kántorok, pl. katonák részére tartott miséken a tiszt urak közül egy kántortanító, leventemiséken pedig, úgyszintén az iskolagyerekek miséjén az itteni igazgatótanító úr játszik engedéllyel a harmóniumon s énekel magyar nyelven. Nem tartom illetékesnek magamat, hogy bírálathoz tárgyává tegyem egyes tapasztalatlan, meggondolatlan, beképzelt, csak szájjal, de szív és odaadással nem dolgozó urak viselkedését, amellyel hazájuknak kimondhatatlan kárt okoznak. A magam ügyében sem akarok bíró lenni, viselkedésemről s működésemről bizonyítványt kiállítani nem vagyok illetékes. Csak annyit: Szlovén vagyok, aki koncentrációs táborból kerültem, megjárva a Kálváriát, magyar földre és hálás vagyok a Gondviselésnek és a magyar hatóságoknak, hogy itt teljesíthetem szent hivatásomat. Az ellenem hangoztatott rágalomokkal szemben pedig beszéljen a 17. magy. kir. honv. gy. e. zalaegerszegi III. zászlóaljának egy félesztendei itt tartózkodás után a nekem emlékül ajándékozott díszkötésű Szentírás ajánlása, amelynek szövegét szó szerint bátorkodom közölni: »A m. kir. Honvédség érdekében kifejtett tevékenységének elismeréséül, valamint tiszteletünk és nagyrabecsülésünk jeléül: Breznik János plébános Urnak a m.kir 17/III.zlj. tisztikara:Alsódomboru, 1943. évi okt. hó 17-én Eckhardt alezredes s.k. és 21 tiszt úr aláírása.«⁵⁹ Az eset végkimeneteléről nem került elő forrás.

Az 1944-es évben a front előrehaladtával egyre inkább radikalizálódott a helyzet a Muraközben. Az érseki helynök értesítette a magyarországi tartományfőnököt 1944. május 13-án, hogy Balind Remig ferences leventelelkész a katonaság által megbotoztatta azokat a leventéket, akik az ő miséje helyett a plébánia miséjén vettek részt. Továbbá a leventéket egész éjjelre bezárta az iskola egyik termébe, és másnap reggel munkára vitette őket. »Azokat a szülőket pedig, akiknek a gyerekei elszöknek bezáratja éjjelre.«⁶⁰ 1944. április 28-án 605 muraközi zsidó származású embert vittek a nagykanizsai táborba, május 21-én kerültek az auschwitzi koncentrációs táborba. A Holokausztról rendkívül keveset szól a zágrábi érsekség iratanyaga. A Csáktornyai Zsidó Hitközség 800 tagjából körül belül hetvenen éltek túl a háborút.⁶¹ Egyre többször fordultak elő partizánbetörések már 1943 második felétől. Több papot is megvádoltak kommunista partizánokkal való kollaborációval. 1944. október 17-én a kálniki partizánosztog betörése volt az egyik legsikeresebb, amikor eljutottak a szelencei kőolaj-berendezésig. 1945. április 6-án Csáktornyára először bolgár csapatok vonultak be, őket követték az orosz, majd a Kálniki Partizán Osztag csapatai. A harcok egészen 1945. április 12-ig folytak a Muraközben Stridóvár környékén.⁶²

ÖSSZEGRZÉS

A területi korlátok miatt nem eshetett szó az iskolákban, közéletben történő asszimilációs törekvésekről.⁶³ Jugoszlávia felbomlásáig Magyarország jó kapcsolatra törekedett Horvátországgal, azonban ez a Muraköz bekebelezésének következtében fenntarthatatlanná vált. A „különleges bánásmód” ellenére a magyar hatóságok erőteljes asszimilációs nyomás alá helyezték a helyi horvát lakosságot. Alojzije Stepinac zágrábi érsek szoros kapcsolatot ápolt a muraközi papsággal, korábban többször is járt a Muraközben. Figyelemre méltó, hogy már a polgári közigazgatás bevezetése előtt megalakította a Muraközi Érseki Helynökséget. Ignacije Rodić – együttműködve a zágrábi érsekséggel – sikeresen védte meg egyházi jogait, a magyar megszálló hatóságok kénytelenek voltak engedélyeket kérni tábori misékre, és egyéb egyházi tevékenységek elvégzésére. Miután egyértelművé vált, hogy a Szentszék nem fogja megváltoztatni az egyházmegyei határokat a háború végéig, a magyar hatóságok egyházközségek alapításával és leventellekészek Muraközben való alkalmazásával próbálkoztak. A fentebb említett tapasztalattörténetek rengeteg kisebb-nagyobb konfliktusról tanúskodnak a helyiek és a területre érkező magyarok között. A horvát alsópapság úgy „élte túl” a magyar megszállást és a második világháborút, hogy tekintélyét meg tudta őrizni a helyi hívők körében, mind a lelki, mind a nemzeti ügyeket illetően is.

JEGYZETEK

- ¹ Bárh Dániel: *Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek)*. In: Bárh Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*. Budapest, 2013. 18.
- ² Uo. 21.
- ³ Horvat, Rudolf: *Povijest Međimurja*. Zagreb, 1944. 300. (a továbbiakban: Horvat 1944.)
- ⁴ Kalšan, Vladimir: *Muraköz történelme*. Csáktornya, 2014. 12. (a továbbiakban: Kalšan 2014.)
- ⁵ Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest, 2010. 124–130.
- ⁶ 1946-ban kerül Globoka, Veščica (Falud), Razkrižje (Ráckanizsa), Šafarsko (Ligetfalva) és Bánfihegy (Banfi) nagyobb része a szlovén tagköztársasághoz, azonban 1994-ig a zágrábi érsekséghez tartozott. Grgić, Stipica: *Accepting the Border, Choosing the Border: The Štrigova and Razkrižje Micro-region in the First Half of the 20th Century*. Prispjevki za novejšo zgodovino, 56/3 (2017) 40.
- ⁷ Uo. 29–31.
- ⁸ Horvat 1944. 300.
- ⁹ Kalšan, Vladimir: *Iz vjerskog života Međimurja*. Čakovec, 2003. 24–27.
- ¹⁰ Kalšan, Vladimir: *Građansko društvo u Međimurju*. Čakovec. 2000. 72–73.
- ¹¹ Kalšan, Vladimir: *Međimurje u drugom svjetskom ratu*. Čakovec, 2015. 16. (a továbbiakban: Kalšan 2015.)
- ¹² Adriano, Pino - Cingolani, Giorgio: *Nationalism and Terror. Ante Pavelić and Ustasha Terrorism from Fascism to the Cold War*. 2018. 178.
- ¹³ Kalšan 2014. 310.
- ¹⁴ Ld. A. Sajti Enikő: *A magyar–horvát határtárgyalások és a lakosságcsere kudarca (1941–1944)*. LXXXI. köt. Szeged, 1985.
- ¹⁵ Göncz László: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006. 64–65. (a továbbiakban: Göncz 2006.); Kovács Attila – Tátrai Ágnes: *Magyarok a Muravidéken 1918–1945*. Lendva–Ljubljana, 2013. 86.
- ¹⁶ Göncz 2006. 203.
- ¹⁷ Uo. 212.
- ¹⁸ Kolaric, Juraj: *Međimurje u župnim kronikama tijekom mađarske okupacije (1941.–1945.)*. In: Bunjac, Branimir (Glavni urednik): *Međimurje u Drugom Svjetskom Ratu Zbornik radova*. Čakovec, 2007. 34. (a továbbiakban: Kolaric 2007.)
- ¹⁹ Göncz 2006. 57.

- ²⁰ Drvoderić, Josip: *Generalni Vikarijat za Međimurje*. Diplomski rad. Zagreb, 1996. 19. (a továbbiakban: Drvoderić 1996.) A szerző a következő műre hivatkozik: N.N., *Međimurje 1919–1959* (Čakovec).
- ²¹ Göncz 2006. 61.
- ²² Pehm József Muraközrel kapcsolatos tevékenységéről ld. Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*. I. kötet. Budapest, 2015. 254–282. Továbbá: Nagy László: *Mindszenty József szerepe Muraköz visszacsatolásában*. Zempléni Múzsza, 16. évf. (2016) 3. sz.19–30.; Göncz László: *A területi integritás szellemében. Pehm (Mindszenty) József megnyilatkozásai a visszacsatolt Muramentéről és Muraközről*. Vasi Szemle, 59. évf. (2005) 4. sz. 415–423. (a továbbiakban: Göncz 2005.)
- ²³ Drvoderić 1996. 27.
- ²⁴ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (Zágrábi Érseki Levéltár, a továbbiakban: NAZ) Fond Generalni Vikarijat za Međimurje (a továbbiakban: GVzM) MV/129/1941.
- ²⁵ Muraköz – Megyimurje (hetilap) 1941. szeptember 11. 36. évf. 1. sz. 2.
- ²⁶ Kalšan 2015. 62.
- ²⁷ Zalamegyei Újság, 1941. július 19. Ellenben Pehm József az 1942. évi törvényhatósági közgyűlésen indítványozta, hogy a Muraközben szolgáló tisztviselők a horvát nyelvet sajátítsák el, ennek érdekében pedig tanfolyamok szervezését javasolta. Göncz 2005. 422.
- ²⁸ Zalamegyei Újság, *Miért kell Muraközt tüstént magyar egyházmegyéhez csatolni?* 1941. október 25. 24. évf. 244. sz. 4–5.
- ²⁹ Zalai Magyar Élet napilap, 1941. szeptember 4. 1.
- ³⁰ Muraköz – Megyimurje 1941. november 13. 36. évf. 10. sz. 2.
- ³¹ NAZ Fond „GVzM”, MV 121/1942.
- ³² NAZ Fond „GVzM”, MV 221/1942. Lásd az I. számú mellékletet.
- ³³ Kolaric 2007. 97.
- ³⁴ NAZ Fond „GVzM”, MV 324/1942.
- ³⁵ NAZ Fond „GVzM”, MV 220/1942.
- ³⁶ NAZ Fond „GVzM”, MV 292/1943.
- ³⁷ Szentmise bemutatása ugyanazon a napon két alkalommal.
- ³⁸ NAZ Fond „GVzM”, MV 31/1942. Lásd a II. számú mellékletet.
- ³⁹ NAZ Fond „GVzM”, MV 37/1944.
- ⁴⁰ A püspök állíthatja ki, annak érdekében, hogy az adott pap más egyházmegyében is mondhasson misét.
- ⁴¹ NAZ Fond „GVzM”, MV 39/1944.
- ⁴² A Gasparich-szobor leleplezésén 1941. október 5-én Perlakon és az országzászló avatáson Csáktornyan Pehm József misézett. Muraköz 1941. október 23. 36. évf. 7. sz. 6. ; Az érseki helynök engedélyezte 1944. február 25-én, hogy Mindszenty József lelkigyakorlatot tarthasson a Muraközben a csáktornyai magyar tisztviselők és ifjúság részére. NAZ Fond „GVzM”, MV 62/1944.
- ⁴³ NAZ Fond „GVzM”, MV 38/1944.
- ⁴⁴ NAZ Fond „GVzM”, MV 91/1942.
- ⁴⁵ NAZ Fond „GVzM”, MV 129/1942.
- ⁴⁶ NAZ Fond „GVzM”, MV 11/1943.
- ⁴⁷ NAZ Fond „GVzM”, MV 237/1942.
- ⁴⁸ NAZ Fond „GVzM”, MV 286/1942.
- ⁴⁹ Kalšan 2015. 63.
- ⁵⁰ NAZ Fond „GVzM”, MV 86/1944.
- ⁵¹ Muraköz – Megyimurje 1941. október 23. 36. évf. 7. sz. 6.
- ⁵² NAZ Fond „GVzM”, MV 324/1943.
- ⁵³ Uo.
- ⁵⁴ NAZ Fond „GVzM”, MV 1/1942.; NAZ Fond „GVzM”, MV 57/1942.; NAZ Fond „GVzM”, MV 58/1942.; MV 92/1942.; NAZ Fond „GVzM”, MV 220/1942.
- ⁵⁵ NAZ Fond „GVzM”, MV 107/1942.
- ⁵⁶ NAZ Fond „GVzM”, MV 198/1942.
- ⁵⁷ Muraköz – Megyimurje 1942. augusztus 20. 38. évf. 33. sz. 2.
- ⁵⁸ NAZ Fond „GVzM”, MV 282/1943.
- ⁵⁹ NAZ Fond „GVzM”, MV 70/1944.
- ⁶⁰ NAZ Fond „GVzM”, MV 125/1944.
- ⁶¹ Kalšan 2014. 367.
- ⁶² Uo. 368–373.
- ⁶³ A „Muraközi elmélet” – hasonlóan a vend elmélethez – a helyiek különbözőségét hivatott felerősíteni szemben a horvát és szlovén tömbterületekkel. Mindkét elmélet legradikálisabb elképzelése az volt, hogy a Muramentén élő horvátok és szlovének szláv nyelven beszélő magyarok. Göncz 2006. 48–57.

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet: A muraközi római katolikus papság névjegyzéke és személyadatai

Szám	Név	Születés		A felszentelés ideje	Jelenlegi szolgálat		Mikor foglalta el?
		helye	ideje		hely	minősége	
1.	P. Nibertusz Zsálig	Belatinc	1902.XI.19.	1927.X.2.	Csáktornya	plébános	1942. VII.19.
2.	P. Angelusz Novák	Stridóvár	1887.VI.14.	1911.VIII.15.	Csáktornya	káplán	1942.VII.19.
3.	P. Angyelic Sztaniszló	Ilok	1876.VIII.18.	1900.VII.1.	Csáktornya	káplán	1942.VII.21.
4.	P. Valer Zsklepics	Csáktornya	1891.X.31.	1918.VI.30.	Csáktornya	káplán	1941.IX.25.
5.	P. Bernardin Bujanics	Csáktornya	1916.VII.19.	1939.VII.25.	Csáktornya	káplán	1941.VII.30.
6.	P. Laetusz Luksa	Csáktornya-Kotor	1912.III.22.	1936.VI.28.	Csáktornya	káplán	1942. X.11.
7.	P. Balent Anasztaz	Perlak	1916.VIII.12.	1942.VII.5.	Csáktornya	káplán	1942.VII.15.
8.	Kosak Pál	Perlak	1887.VI.28.	1911.IV.2.	Belica	plébános	1915.V.27.
9.	Cserncsec István	Víziszentgyörgy		1942.VI.30.	Belica	káplán	1942.VII.15.
10.	Horváth József	Cserföld	1891.III.19.	1920.VI.30.	Dékanfalva	plébános	1939.II.1.
11.	Szersa Máté	Felsőmihályfa	1886.IX.5.	1911.IV.1.	Felsőmihályfalva	plébános	1939.II.1.
12.	Guzsvinac János	Varasd	1887.II.15.	1911.IV.1.	Miksvár	plébános	1922.IV.1.
13.	Lehpamer Bálint	Pribics	1885.III.16.	1907.VII.14.	Drávavásárhely	plébános esperes	1922.III.6.
14.	Gazivoda Károly	Szubotica/Ludbreg	1914.V.20.	1938.VI.28.	Drávavásárhely	káplán	1939.VII.19.
15.	Rodics Ignác	Perlak	1886.II.1.	1909.III.28.	Szelence	plébános	1912.VI.28.
16.	Kolenkó Iván	Cserföld	1913.III.28.	1940.VII.7.	Szelence	káplán	1941.IX.15.
17.	Volk József	Skale	1908.IX.12.	1935.VI.29.	Víziszentgyörgy	adminisztrátor	1918.XII.30.

Szám	Név	Születés		A felszentelés ideje	Jelenlegi szolgálat		Mikor foglalta el?
		helye	ideje		hely	minősége	
18.	Pelin Vladimir	Mikulics, Zágráb	1904.X.15.	1930.VI.29.	Muraszénmárton	plébános	1936.XII.11.
19.	Horvátovics György	Gyurgyevac	1893.IV.21.	1917.	Stridóvár	plébános	1930.I.30.
20.	Cirkovics József	Pálfalva (Galovec)	1913.VIII.17.	1938.VI.1.	Stridóvár	káplán	1941.XI.1.
21.	Marekovics János	Topolje	1911.II.21.	1937.VI.27.	Ráckanizsa	adminisztrátor	1910.IX.15.
22.	Kroder Henrik	Wiesentheid	1877.VI.6	1902.V.24.	Murasikló	plébános	1919.VIII.9.
23.	Malek Bálint	Perlak	1893.II.5.	1915.VI.29.	Kisszabadka	plébános	1931.IV.18.
24.	Kávrán István	Perlak	1914.VI.22.	1941.III.16.	Kisszabadka	káplán	1941.IX.20.
25.	Krisztovics József	Pozsega	1893.XII.10.	1917.VII.25.	Bottonya	plébános esperes	1930.XI.11.
26.	Kocsila Imre	Bocskaihegy	1910.X.26.	1936.VI.28.	Tüskesztyörgy	adminisztrátor	1942.IV.29.
27.	Vojvoda Alajos	Muravid	1912.VI.4.	1936.VI.28.	Perlak	plébános	1941.VIII.10.
28.	Rakun Ferenc	Recsica ob Paki	1892.III.15.	1917.VI.30.	Perlak	káplán	1942.I.16.
29.	Gojnik Imre	Muraréthat	1907.XI.5.	1935.VII.28.	Ligetvár	adminisztrátor	1941.X.15.
30.	Oslay István	Bagonya	1894.III.29.	1925.VII.12.	Muracsány	plébános	1932.X.5.
31.	Baligács József	Belatinc	1890.II.10.	1914.VI.27.	Kotor	plébános	1937.III.16.
32.	Balogh Ferenc	Kotor	1916.IX.16.	1941.III.16.	Muravid	adminisztrátor	1941.III.19.
33.	Marcus János	Miksavár	1887.X.2.	1912.III.24.	Muraszentmária	plébános	1924.X.7.
34.	Breznik János	Szentháromság Marburg	1895.IV.22	1921.VI.29.	Alsódomboru	adminisztrátor	1941.X.31.
35.	Gruber Károly	Pozsega	1885.XI.30.	1910. VII. 26.	Légrád	plébános	1941.I.15.

Forrás: NAZ Fond „GVZM”, MV 221/1942.

II. számú melléklet: A Muraközbe érkező leventelelkészek szolgálati helye

Szám	Név	Szolgalat helye
1.	Juhász Mihály	Miksavár
2.	Kemény Pál	Alsólendva
3.	Tóth Angylin	Muraszerdahely
4.	Kósa Salvator	Muraszerdahely
5.	Bilics István	Csáktornya
6.	Karsay Vilmos	Miksavár
7.	Fonyódi Vilmos	Csáktornya
8.	Jambrics Ignác	Murakirály
9.	Szabó Tihamir	Alsódomboru
10.	dr. Horváth Athanáz	Hodosán
11.	Miksits József	Hodosán
12.	dr. Tersztenyak László	Perlak
13.	Préts Károly	Perlak
14.	Bugledits János	Alsódomboru
15.	Tóth Aladár	Murakirály

Forrás: NAZ Fond „GVzM”, MV 31/1944.